

TONK MÁRTON

ADALÉKOK A ROMÁNIAI MAGYAR
FELSŐOKTATÁSI STRATÉGIÁHOZ:
DEMOGRÁFIAI, OKTATÁSPOLITIKAI,
NEMZETPOLITIKAI KIHÍVÁSOK¹

Jelen tanulmányban céloom az erdélyi magyar felsőoktatásra vonatkozó néhány tényállás, illetve az ezekből eredeztethető kihívás elemzése, demográfiai, valamint oktatás- és nemzetpolitikai kontextusban. Teszem ezt a teljesség igénye nélkül, előrebocsátva ugyanakkor azt is, hogy műfaji szempontból az alábbiakban leírtak valahol az oktatáspolitikai szaktanulmány, a kisebbségpolitikai (szakpolitikai) gyorsjelentés, illetve az esszé közötti határmezsgyén mozognak, s elsősorban felsőoktatásunk specifikus (erdélyi magyar) kihívásaira kívánnak összpontosítani. Nyilván ez nem jelenti azt, hogy az erdélyi magyar felsőoktatás ne szembesülne a teljes Európai Felsőoktatási Térség általános problémáival, hiszen intézményeink számára is számos mindennapi (vagy stratégiai) kihívást jelent például a mennyiségi és minőségi szempont közötti „kötéltánc”, a felsőoktatásban való részvétel „demokratizálódása” által eredményezett tömegesedés, az alapképzés (BSc, BA) és mesterképzés (MSc, MA) egymásra épülésének tartalmi, szakmai kérdései, az uniós szinten harminc év Bologna után is nehézkesen működő ekvivalens tantervek és oklevelek problémái, vagy akár az oktatás tartalma és a munkaerőpiac elvárásai közötti összhang megtalálása. Eme példaszerű kiemelések egyszersmind azt is jelzik, hogy a sor hosszan folytatható lehetne, ám mint jeleztem, céloom elsődlegesen az erdélyi magyar felsőoktatás nemzeti, kisebbségi jellegéből fakadó néhány szempont és kihívás elemzése.

Ebben a tekintetben, vállalva akár a téma vulgarizálásának ódiomát is, sajnos nem lehet elmenni egy nem feltétlenül csak szakmai körökben evidenciának számító tényállás mellett, ez pedig nem más, mint az erdélyi magyarság demográfiai helyzete. Oktatáspolitikai tanácskozásokon, konferenciákon, szakmai beszélgetéseken sokszor elhangzó

1 Jelen tanulmány a 2019. május 10-én szervezett, „Hogyan tovább erdélyi magyar oktatás?” című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. A szakmai rendezvényre Marosvásárhelyen került sor az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács szervezésében.

gondolat, miszerint lehet mégoly remekbe szabott felsőoktatási koncepciónk, stratégiánk (ami egyébként több kérdés tekintetében sajnos ténylegesen nincs...), amennyiben Erdélyben nincs elég megszületett gyerek, és a népességszám alakulása viszonylatában az eddigi trendek fognak – részben vagy egészében – érvényesülni, annyiban jövőképünk, oktatáspolitikánk jó része nem lesz több öncélú művészi mutatványnál, attrakciónál. A számsorok kétségkívül aggasztóak: a hivatalos statisztikai adatok szerint az 1992-es, illetve 2011-es népszámlálás között eltelt közel két évtizedben (az erdélyi szlengben „új világnak” nevezetti időszak nagyjából első húsz évében) a romániai magyarság lélekszámának mintegy egynegyedét veszítette el, s az azóta eltelt évek vonatkozásában több olyan demográfiai becslés is napvilágot látott, melyek ugyan különböző arányokban, de további népességfogyást prognosztizálnak.² Távól álljon tőlem, hogy eme tények emlegetésével a kisebbségi pesszimizmus kultúráját kívánnám ápolni; az viszont határozott céltom, hogy a demográfiai kontextus révén a kisebbségi, ezen belül pedig az erdélyi magyar oktatáspolitikai realizmus fontosságára hívjam fel a figyelmet. A jól ismert statisztikai adatokból ugyanis oktatási stratégiáink számára két fontos, tartalmi szempontból igen csak meghatározó következmény származtatható. Az egyik, hogy felsőoktatási stratégiánk, bármily tökéletes is lenne, nem „csodafegyver”. Vagyis önmagában csak bizonyos, mozgásteréhez, befolyásolási övezetéhez tartozó kihívások kezelésére, megoldására képes. Így aztán a magyar fiatalok egyetemi oktatásban való részvételét, jelenlétét is csak néhány szempontból képes érdemben meghatározni (például megfelelő összetételű magyar képzési kínálat révén), más tekintetben viszont az országos (romániai) szintű gazdaság-, szociál-, foglalkoztatás- vagy családpolitika, de ugyanúgy az európai szintű társadalmi, gazdasági, munkaerőpiaci folyamatok komplex hatásrendszerének a függvénye, ha éppenséggel nem alávetettje. A demográfiai folyamatok és a vázolt tényállás másik fontos következménye – amit fentebb oktatáspolitikai realizmusként jelöltem meg – abban összegezhető, hogy stratégiáinkat nem illúziókra és érzelmi szempontból egyébként teljesen legitim vágyakra, hanem valós népességi adatokra, prognózisokra, illetve az ezekből származtatható tényleges felsőoktatási részvételi mutatókra kell tudnunk alapozni. Amennyiben tehát például a szakma (demográfusok, szociológusok) állításai arról szólnak, hogy az elkövetkező évtizedben, évtizedekben az erdélyi magyarság létszáma valahol az 1 millió fő körül fog „stabilizálódni”, annyiban érdemes lehet oktatáspolitikánkat, ezen

2 Egy 2019. áprilisában közreadott számítás és prognózis szerint például a 2011–2019 közötti időszakban az Erdélyben magyar nyelven beszélők száma (az elemzés készítői az anyanyelv mentén igyekeztek lehatárolni a magyar népességet) újabb közel százezer fővel fogyhatott – nyilván amennyiben helyes az elemzés által is „ha ... akkor” típusúként megjelölt okfejtés. (Népessédségi perspektívák Erdélyben: 2011–2031. A magyar anyanyelvűek számának és arányának várható alakulása. *Erdélystat statisztikák*, 2019. április 23. Letöltés helye: www.statisztikak.erdelystat.ro; letöltés ideje: 2020. január 7.)

belül felsőoktatási stratégiáinkat is eme számadatok kontextusa és következményei közé helyezni.³ Az erdélyi magyar felsőoktatásban gyakorta az éppen ezzel ellentétes logikát követjük, s úgy teszünk – vagy ringatjuk magunkat ebbe az illúzióba –, hogy lényegesen többen vagyunk, mint amennyien tényleges vagyunk és leszünk. Éppen ezért gondolom azt, hogy az egyébként közismert demográfiai mutatóinknak az állandó és következetes szem előtt tartása, követése hozzásegíthet bennünket az oktatáspolitikai realizmus érvényesítéséhez, a felsőoktatási stratégiánk valós tényekhez és lehetőségekhez történő közelítéséhez.

Mindezen negatív trendek mellett viszont az is vitathatatlan tény, hogy az 1989-es rendszerváltást (vagy kikerülve az előbbi jelzőben rejlő fogalmi buktatókat: az „új világ” beköszöntét) követő harminc esztendőben létrejött Nagyváradtól Kolozsváron keresztül Sepsiszentgyörgyig, Szatmárnémetitől Marosvásárhelyen keresztül Csíkszeredáig egy kiterjedt magyar nyelvű felsőoktatási rendszer, melyet ma már egyre gyakrabban szoktunk az „erdélyi magyar felsőoktatási hálózat” névvel illetni. A hálózat pusztán léteben rejlő pozitívumok természetesen igen relatív jellegűek, elég itt csupán arra gondolni, hogy a gödör, melyből a magyar nyelvű felsőoktatásunk 1989 után elkezdett kimászni, meglehetősen mély volt a három évtizeddel ezelőtti pillanatban. Mint ahogyan a gödör mélyétől a csillagokig vezető út gyors bejárásának reménye is hasonlóan törekenynek, relatívnak, illuzórikusnak bizonyult, elég itt például az önálló Bolyai Egyetem visszaállításának hurraóptimizmusára, illetve az azóta eltelt évtizedek ilyen irányú realitásaira utalnunk. Felsőoktatási képzési kínálatunk fokozatos expanziója, a hálózat kialakulása mindezekkel együtt abszolút előremutató tényként értékelendő, mint ahogyan az is – ugyanis erre a továbbiakban már nem lesz módomban kitérni –, hogy jelentős részben anyaországi impulzusok eredményeként végbement az erdélyi régió valóságos és hatékony integrációja az ún. Kárpát-medencei felsőoktatási tér egészébe. És itt elsődlegesen nem annyira arra gondolok – bár kétségtelenül az integráció tekintetében ennek is komoly hozadékai voltak –, hogy Magyarország cselekvő módon vállalt szerepet a külhoni régiók magyar felsőoktatásának alakításában (lásd például a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Erdélyben, a II. Rákóczi Ferenc Főiskola Kárpátalján, vagy akár a Selye János Egyetem a Felvidéken), hanem arra, hogy célirányos kormányzati szakpolitikák, illetve az anyaországi akadémiai és tudományos élet stratégiai célkitűzéseinek eredményeként az erdélyi felsőoktatási hálózat szerves és jól beágyazott részévé vált a Kárpát-medencei egyetemi és

3 Vö. uo.: „... ha elfogadjuk a 2011-es népszámlálás eredményeit, feltételezzük, hogy a 2002 és 2011-es népszámlálás közötti migrációs trendek fognak érvényesülni [...], akkor elképzelhető, hogy 2031-ig a magyarok aránya stabil marad Romániában, és számuk nem esik 1 millió alá.”

tudományos élet egészének. Számtalan példán keresztül lehet eme tényállást argumentálni, álljon itt csupán néhány, a teljesség igénye nélkül: a Magyar Rektori Konferencia életre hívta és működteti a Határon Túli Felsőoktatási Intézmények Bizottságát, melynek tagjai többek között az erdélyi egyetemek képviselői; a Magyar Tudományos Akadémia létrehozta erdélyi, kolozsvári területi bizottságát (KAB); az Országos Tudományos Diákköri Tanács életre hívta és igen sikeresen működteti a Tudományos Diákkörök Határok Nélkül programját, integrálva ezáltal az erdélyi tehetséggondozást és utánpótlásképzést a hallgatói tudományos körök mozgalom anyaországi, Kárpát-medencei rendszerének egészébe; a magyar kormányzat megalapította az ún. Makovecz Programot mint Kárpát-medencei felsőoktatási együttműködési keretprogramot, mellyel – az oktatói és hallgatói mobilitások támogatása révén – hatékony módon járult hozzá a szóban forgó integráció megvalósításához.

Visszatérve tehát az erdélyi magyar felsőoktatási hálózat szűkebb kérdéséhez, az alábbiakban néhány konkrét adattal, ténnyel, majd pedig az ezeken alapuló értelmező-értékelő gondolatokkal próbálom meg jellemezni felsőoktatásunk jelenét, illetve az abban rejlő kurrens kihívásokat. Ebben a kontextusban megjegyzendő, hogy a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karán, egy kis oktatáspolitikai munkacsoport keretében immár tíz esztendeje követjük az erdélyi magyar felsőoktatási trendek néhány fontos aspektusát (hallgatói létszámok és ezek képzési típusok szerinti megoszlása, alapállású oktatói létszámok, a magyar nyelvű képzések regionális megoszlása stb.), az alábbiakban megfogalmazott értékelő kijelentések némelyike eme tízéves elemzőmunka tanulságain is alapul.⁴

Az erdélyi magyar felsőoktatási hálózat intézményi struktúrája jelen pillanatban a következő komponenseket, egyetemeket tartalmazza:

4 A korábbi évekre vonatkozó adatok, eredmények részletes feldolgozása és kifejtése vonatkozásában lásd például a következő publikációkat: Tonk Márton: Lehetőségek, modellek, kihívások a kisebbségi felsőoktatás-politikában. *Pro Minoritate*, 2012. tavasz. 69–82.; Székely Tünde – Tonk Márton: Hungarian Minority and Minority Higher Education System in Romania. In: Brie, Mírcea – Horga, Ioan – Polgár István (eds.): *Migration and European Integration of Minorities*. LAP Lambert Academic Publishing: Saarbrücken, 2017. 265–280.

Intézmény (tagozat)	Oktatás helyszíne
Babeş–Bolyai Tudományegyetem (BBTE) – magyar tagozat	Kolozsvár és kihelyezett tagozatok magyar képzései (Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Szatmárnémeti, Székelyudvarhely)
Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE)	Csíkszereda, Kolozsvár, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy
Marosvásárhelyi „George Emil Palade” Orvosi, Gyógyszerészeti, Tudomány és Technológiai Egyetem (MOGYTTE) ⁵ – magyar tagozat	Marosvásárhely
Partiumi Keresztyén Egyetem (PKE)	Nagyvárad
Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem (MME) – Magyar Művészeti Kar	Marosvásárhely
Protestáns Teológiai Intézet (PTI)	Kolozsvár
Magyarországi intézmények – kihelyezett szakok (székhelyen kívüli képzések)	Csíkszereda, Illyefalva, Marosvásárhely, Nagyvárad, Székelyudvarhely

1. táblázat: Az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatás intézményei⁵

Az intézményi struktúra tekintetében tehát látható, hogy az erdélyi magyar felsőoktatási hálózat egy „3 + 3 + 1” típusú összetétellel jellemezhető: a három magyar tagozat a (román) állami felsőoktatás részét képezi (BBTE, MOGYTTE, MME), a három önálló magyar felsőoktatási intézmény (EMTE, PKE, PTI) pedig a román jogrend szempontjából

5 A korábbi Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem (MOGYE) jogutódja, mely a szintén marosvásárhelyi „Petru Maior” Egyetem integrálásával (voltaképpen bekebelezésével) jött létre, a 2018/2019-es tanévvel kezdődően.

magánegyetemeknek minősülnek. Mindkét típusú intézmény esetében igen lényegesnek tartom egy-egy további fontos tényállás megemlítését is. A jelenleg hatályos, 1/2011-es számú romániai oktatási törvény 363. cikkelye leszögezi, hogy Romániában a kisebbségi felsőoktatás multikulturális és többnyelvű egyetemek keretében valósul meg, majd pedig meg is nevezi a három ekként definiált állami felsőoktatási intézményt (BBTE, MOGYE, MME). A törvénycikkely – minden pozitívuma mellett – alapvetően két komoly veszélyt hordoz magában: egyfelől ugyanis alapjaiban teszi lehetetlenné bárminemű önálló, állami támogatású magyar egyetem létrehozását (lásd például a korábban már említett „Bolyai Egyetemét”), hiszen egyértelműen előírja, hogy az állami kisebbségi oktatás nem önálló, hanem multikulturális egyetemek keretében valósul meg; ugyanakkor pedig jelentős mértékben elhárítja az egyébként közfeladatokat is ellátó erdélyi magyar magánegyetemek állami finanszírozásának igényét. Ami pedig most már a magánegyetemekre vonatkozó jelzett tényállást illeti, az annyiban összegeezhető, hogy jóllehet, az EMTE, a PKE és a PTI – bár eltérő logikákban – magánegyetemi státussal vagy jelleggel rendelkeznek, finanszírozásuk, költségvetési logikájuk és belső gazdasági rendszerük tekintetében az anyaországi állami egyetemekkel hasonlatosak (mondhatni tehát, hogy részben állami, magyar állami intézmények). Végül pedig, ami a hetedik erdélyi intézményt (intézmény-csoportot) képviseli, ez nem más, mint a magyarországi felsőoktatási egyetemek által működtetett, úgynevezett „székhelyen kívüli képzések”. Ilyen típusú oktatási kínálat van pl. a Székelyudvarhelyi Egyetemi Központ „ernyőintézménye” keretében, továbbá Csíkszeredában, Illyefalván, Marosvásárhelyen, Nagyváradon, a képzéseket pedig a magyarországi egyetemek közül a Debreceni Egyetem, a Károli Gáspár Református Egyetem, az Óbudai Egyetem, a Pannon Egyetem, a Semmelweis Egyetem és a Szent István Egyetem végzik. A székhelyen kívüli képzésekkel kapcsolatosan az erdélyi magyar oktatáspolitikában, oktatásstratégiában alapvetően két probléma szokott megfogalmazódni. Az első jobbra egy formai kérdés, mely azzal a tényállással kapcsolatos, hogy – bár Romániában nem teljesen ellentmondásmentesek az erre vonatkozó szabályozások – a magyarországi egyetemek kihelyezett képzései vélhetően semmiféle romániai szakhatósági jóváhagyással nem rendelkeznek az adott szakok külhoni működtetése tekintetében. Céлом viszont ezt esetben a probléma pusztá jelzése, annál is inkább, mert az elmúlt évtized tapasztalatai alapján egy olyan természetű kérdést képvisel, melynek tematizálását – részben a magyarországi intézményi együttműködések megóvása, részben pedig a romániai politikai realitásokkal való egyféle „szembenállás” okán – az erdélyi akadémiai szféra nem tartja sem elegáns, sem pedig pragmatikus gesztusnak. A második probléma viszont egy jóval súlyosabb, közép- és hosszú távú hatásokat is implikáló kérdésfelvetés, melynek egyébként jól érzékelhető eredménye az,

hogy funkciójukat, de különösen az erdélyi magyar felsőoktatás, illetve a magyar közösség stratégiai céljaival kapcsolatos hatásukat tekintve a székhelyen kívüli képzések megítélése (néhány kivételtől eltekintve) alapiában véve inkább negatív. Ennek magyarázata egyfelől abban rejlik, hogy a kihelyezett szakok potenciálisan hallgatókat „vesznek” el a romániai magyar nyelvű oktatás elől, s jöllehet a polémiában kétségtelenül ez képezi a csekélyebb jelentőségű érvet, a csökkenő demográfiai trendek, illetve az expanzióban lévő erdélyi felsőoktatási kínálat ismeretében önmagában is fontos szempontot képezhet. A második argumentum azonban már sokkal súlyosabb, hiszen azt foglalja magába, hogy a kihelyezett szakok – melyek sok esetben formai szempontból is látogatás nélküli (levelezői) képzések, s melyek tevékenységüket elsősorban a magyarországi anyaintézmények oktatóinak (Erdélyből nézve: vendégoktatóknak) tömbösített tevékenységeire alapozzák – hosszú távon nem képesek hozzájárulni az adott régió vagy város önálló akadémiai közösségének, oktatói állományának a kialakításához, s így aztán az erdélyi magyar felsőoktatás, illetve általában a magyar kisebbség közép- és hosszú távú céljainak megvalósításához.

Az erdélyi magyar felsőoktatási hálózat eme áttekintésével kapcsolatban még három rövidebb megjegyzést tartok szükségesnek megfogalmazni a következők szerint: 1. A táblázatban foglalt intézmények sorrendje kvantitatív logikát követ, az adott egyetemen beiskolázott, magyarul tanuló hallgatói létszám, illetve az ott főállásban (alapállásban) lévő oktatói állomány figyelembe vételével (a legnagyobb létszám – mindkét tekintetben – a BBTE, a legkisebb pedig a PTI keretében található); 2. Az intézményi felsorolásban nem szerepel a Bukaresti Egyetem Hungarológia Intézete (újabban Hungarológia, Judaisztika és Romani Intézet), melynek magyarázata az, hogy évente ugyan meghirdetésre kerül néhány (szám szerint 10) betölthető hely, ám ezeket elsősorban magyarul (is) tanuló, de nem magyar nemzetiségű diákok foglalják el; 3. Az elmúlt néhány esztendő romániai magyar orvoscépzéssel, ezen belül pedig a nagy múltú marosvásárhelyi magyar oktatással kapcsolatos fejleményei (kudarcai) okán dilemmára ad okot, hogy a MOGYTTE esetében vajon milyen mértékben lehet (még) magyar tagozatról vagy magyar oktatásról beszélni? A táblázatban foglaltak szerint ugyanis hallgatói és oktatói létszámát tekintve az erdélyi magyar felsőoktatás harmadik legnagyobb intézményét jelenti a MOGYTTE magyar tagozata, ám az elmúlt évek történései eredményeként joggal fogalmazható meg a kérdés: van egyáltalán magyar tagozata az egyetemnek, s amennyiben igen, tulajdonképpen ez miben is konkretizálódik (tagozati önállóság, döntéshozatali jogkör, oktatás nyelve stb.)?

Az erdélyi magyar felsőoktatási hálózat kvantitatív adatsoraiból is lényeges tényállások, illetve a hozzájuk kapcsolódó további kihívások ragadhatók meg. Az alábbi összesítés az Erdélyben bármilyen szintű (alap, mester, PhD), illetve bármilyen típusú (nappali, levelező,

távoktatás stb.) *magyar nyelvű* képzésben részt vevő hallgatók összlétszámát tartalmazza, ez elmúlt hat esztendő négy egyetemi éve vonatkozásában.

Egyetemi év	Hallgatók összesen	Főállású oktatók összesen
2013/2014	10 482	817
2015/2016	10 473	817
2016/2017	10 683	752
2018/2019	10 428	753

2. táblázat: Hallgatói és oktatói létszámok alakulása az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatásban⁶

A legutolsó lezárt, 2018/2019-es egyetemi év adatsorát a romániai oktatási szakhatóságok nyilvántartásaival összevetve azonnal kitűnik egy sokat emlegetett és igen szomorú realitás: az erdélyi magyar fiatalok alulreprezentáltsága a romániai felsőoktatásban. A nemzeti szintű oktatás-nyilvántartó⁷ adatai szerint a szóban forgó egyetemi évben mintegy 520 000 hallgató tanult Romániában, az összes képzési szintet, típust és évfolyamot véve alapul. Ez tehát azt jelenti, hogy a 2018/2019-es tárgyév vonatkozásában a magyar nyelvű képzésben részesülő hallgatók mintegy 2%-ot tettek ki az ország teljes egyetemista populációjából, miközben a romániai magyarság országos részaránya 6,5% körül mozog. S bár minden kétséget kizáróan eme negatív számadat mögött igen sokféle tényező állhat, nem kétséges, hogy egyik meghatározó eleme a magyar nyelvű egyetemi kínálat továbbra is létező komoly hiányosságaiban keresendő. Annak ellenére ugyanis, hogy – amint már említettem – az 1989 utáni időszak első két évtizedében az erdélyi magyar felsőoktatás

6 Az adatszolgáltatásra közvetlen módon került sor, az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatásban részt vevő intézmények lekérdezésével, az adott évben megkötött és érvényes hallgatói tanulmányi szerződések számának alapján. A legutolsó feldolgozott adatszolgáltatásra 2019. januárjában került sor, a 2018/2019-es egyetemi tárgyév vonatkozásában, ennek összesítését a fenti táblázat utolsó sora tartalmazza. Amint korábbi publikációk, előadások esetében is tettem, ezúton is köszönetet szeretnék mondani az erdélyi magyar felsőoktatási intézmények vezetőinek, munkatársainak az adatgyűjtés során tanúsított együttműködésükért.

7 REI (*Registrul Educațional Integrat*, magyarul: Integrált Oktatási Nyilvántartó), illetve RMU (*Registrul Matricol Unic*, magyarul: Egységes Törzskönyvi Rendszer) – www.rei.gov.ro

jelentős képzési kínálati, hallgatói, oktatói és intézményi expanzió ment keresztül, számos szakterületen továbbra sincs magyar nyelvű egyetemi oktatás, mely tény nyilvánvalóan korlátozza, illetve adott esetben a magyarországi továbbtanulás kényszerpályájára helyezi a potenciális hallgatók szakmai opcióit. Hogy csak néhányat említsek eme hiányszakok, szakterületek közül: műszaki képzések jelentős része, mezőgazdasági és erdőgazdálkodási szakok, állatorvosi képzés, művészeti és különösen a képzőművészeti képzések, s végül, de nem utolsó sorban a korábban már emlegetett orvostudományi képzés. Amennyiben a mintegy tíz és félezer magyarul tanuló egyetemistához hozzávesszük a romániai *román nyelvű* képzésekben részt vevő, ámde magyar anyanyelvű hallgatókat is, s amennyiben a számukra vonatkozó oktatáskutatási elemzések sem tévednek⁸, annyiban a magyar egyetemista populáció összesen mintegy 21 000 főre tehető, ami kb. 4%-ot, tehát változatlanul jelentős alulreprezentáltságot jelent a magyar kisebbség országos számarányához képest.

A fenti összesített hallgatói adatsorok belső struktúrája, megoszlása tekintetében további két aspektust szeretnék kiemelni, hiszen mindkettő lényegi értelemben határozhatja meg felsőoktatásunk jövőképét, stratégiáit. Az első kérdés a felsőoktatási hálózatunk struktúrája kapcsán jelzett egyes intézménytípusok részesedési aránya az erdélyi magyar hallgatók „piacán”. Amennyiben továbbra is a legutolsó lezárt, 2018/19-es egyetemi év adatait vesszük alapul, elmondható, hogy a román állami (magyar nyelvű) oktatásban 6814, a magyar magánegyetemi oktatásban 3184, a székhelyen kívüli képzési formákban pedig 430 hallgató vett részt. Százalékos mutatókat használva tehát ezen intézményi típusok részesedése a romániai magyar nyelvű felsőoktatás „piacán” a következő: 65% állami egyetemek; 31% magánegyetemek; 4% magyarországi egyetemek. Ezek a számok jól mutatják, hogy az erdélyi magyar felsőoktatás lényegi változásokon ment keresztül, s e folyamatok olyan kihívásokat eredményeznek, melyekkel számolni kell az oktatáspolitikai stratégiák megfogalmazásakor. Hogy csupán egyet – de talán a legismertebbet – említsem: egészen bizonyos, hogy az önálló állami magyar tudományegyetem kérdéséről – éppen az erdélyi magyar felsőoktatási struktúra eme lényeges megváltozása miatt – már nem lehetséges úgy beszélni, ahogyan arról mondjuk az 1990-es pillanatban még lehetséges volt. Gondoljuk

8 A román nyelvű egyetemi képzésekben részt vevő magyar anyanyelvű hallgatók számára vonatkozó pontos statisztikai adataink nincsenek, a különböző köz- és felsőoktatási mutatók viszont arra engednek következtetni, hogy nagyjából ugyanannyi erdélyi magyar fiatal tanul tovább román nyelven, mint ahányan anyanyelvű képzésekben vesznek részt. Erre a tényállásra első ízben a KAB Felsőoktatási Munkacsoportjának tanulmánya hívta fel a figyelmet, mely frissen érettségizett magyar fiatalok szociológiai vizsgálata alapján vonta le a következtetést, hogy e fiatalok mintegy 50%-a egyáltalán nem tanul tovább, a maradék 50% pedig nagyjából két egyenlő, magyarul és románul továbbtanuló részre oszlik szét. Vö. Szikszai Mária (szerk.): *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai. Támponok egy lehetséges stratégiához*. Ábel Kiadó: Kolozsvár, 2010.

csak végig azt a scenáriót, melyben valami csoda (de akár pillanatnyi politikai játszma vagy „elmezavar”) folytán a romániai kormányzat megalapítaná (újraalapítaná) az önálló magyar állami egyetemet. Kik lennének a hallgatói? Kik lennének az oktatói? Egyáltalán hogyan tudna létrejönni, olyan körülmények közepette, hogy a romániai akkreditációs előírások értelmében egy hároméves alapszak végleges akkreditálása hat esztendő, egy teljes felsőoktatási intézmény törvényi elismerése pedig mintegy tíz évet vesz igénybe, s mely évek során *saját* személyi (oktatói-hallgatói) kapacitást kell felvonultatni és bizonyítani? S hogyan viszonyulna az így létrehozott egyetem a mára kialakult erdélyi felsőoktatási hálózat intézményeihez? A konklúzió itt természetesen nem afelé vezet, hogy le kellene mondani az önálló állami magyar tudományegyetem igényéről, hiszen ez a romániai magyar kisebbségnek továbbra is egyik kiemelt célját, jogkövetelését jelenti. Reális stratégiák, megvalósíthatósági tanulmányok nélkül viszont bármely jogkövetelés nem több retorikai elemnél, vagy legjobb esetben a kisebbségi „team building” hatásos jelszavánál. Éppen ezért gondolom azt, hogy a megváltozott erdélyi magyar felsőoktatási kontextussal összhangban lévő, az abban rejlő kihívásokra válaszokat adó oktatáspolitikára kell törekedni.

A fenti összesített táblázat mögött húzódozó másik fontos adatsor a magyar nyelvű képzések regionális megoszlásával kapcsolatos, különös tekintettel a Székelyföld esetére. Az eddigiekben is alapul vett 2018/19-es egyetemi esztendő adatai ugyanis azt mutatják, hogy az összesen 10 428 magyar tanuló egyetemistából 4701 tanul valamely székelyföldi helyszínen, ám ez az adat a marosvásárhelyi intézmények diákjait is tartalmazza. Amennyiben azonban Marosvásárhelyt nem tekintjük a székelyföldi régióhoz tartozónak, annyiban ez a szám 1810 főre csökken, mely elsősorban az EMTE Csíkszeredai Kara, valamint a BBTE és a magyarországi egyetemek kihelyezett tagozatainak, illetve székhelyen kívüli képzéseinek hallgatóit jelenti. Százalékos arányokkal kifejezve: az Erdélyben magyarul tanuló egyetemisták mintegy 45%-a tanul a Székelyföldön, ám amennyiben Marosvásárhelyt ebből a számításból kivesszük – amit magam jóval helyesebbnek tartok⁹ –, annyiban ez az arány mintegy 18% körülívé zsugorodik. Ez az adatsor egy manapság szintén jól ismert dilemmára világít rá, illetve minden bizonnyal egy újabb kihívást képez oktatáspolitikánk alakítása szempontjából. Ebből a jóval komplexebb kérdéskörből csupán két szempontot szeretnék most előtérbe helyezni. Az egyik a tanulmány első részében már elemzett demográfiai aspektus. Tényállás ugyanis, hogy amikor az Erdélyben élő tömbmagyarságról beszélünk, ez

9 Talán nem lesz túl „tudománytalan”, ha ebben az összefüggésben egy igen szubjektív argumentumot fogalmazok meg. Marosvásárhelyen születtem, 18 éven keresztül ebben a városban éltem, itt jártam iskolába, itt tettem szert egy sor barátra – ezért mind a mai napig részben „vásárhelyinek” tartom magam. Eme 18 esztendő során sem magamban, sem a szűkebb-tágabb környezetemben nem tapasztaltam a „székely identitás” ismérveit.

alatt gyakorlatilag két, a partiumi és a székelyföldi régiót értjük. Ugyanakkor, amennyiben helyesek az elkövetkező évekre-évtizedekre vonatkozó demográfiai prognózisok, annyiban a Székelyföldön mérsékelt népességcsökkenés várható, mi több, ebben a régióban akár a magyar anyanyelvűek arányának növekedése is elképzelhető.¹⁰ Eme folyamatokkal egy időben viszont az is egyre evidensebb tapasztalat, hogy a székelyföldi magyar fiatalok esetében Kolozsvár, kisebb mértékben Marosvásárhely egyféle „elszívó hatása” érvényesül, melynek eredményeként az ezekben a városokban végzett tanulmányokat követően a frissen végzetek jelentős számban már nem térnek vissza szülőföldjükre. Az erdélyi felsőoktatási politika természetesen e tekintetben sem lehet „csodafegyver”, hiszen ez esetben is jóval szélesebb hatásszűzfűggs áll az említett folyamatok eredőjénél. Ám mind oktatáspolitikai, mind pedig kisebbségpolitikai szempontból továbbgondolandó kihívást jelent a székelyföldi társadalmi struktúra átalakulásának megelőzése, akár éppen további képzések (oktatási helyszínek) elindítása révén. (A partiumi régió ebben a tekintetben egészen más helyzetben van: rég működő önálló felsőoktatási intézményekkel rendelkezik – a Nagyváradai Egyetem mint állami intézmény, illetve a PKE mint magánegyetem –, s talán nem tévedünk túlságosan, ha a térséget „erősítő” intézményekhez soroljuk a Debreceni Egyetemet is.)

Az erdélyi magyar felsőoktatás elmúlt hat esztendőre összegzett hallgatói létszámalkulása kapcsán végül még egy utolsó, bizonyára szembeötlő jelenséget kívánok érinteni. A bemutatott adatsorokból ugyanis kiolvasható, hogy paradox módon, miközben egy folyamatos népességfogyással szembesülünk, a magyar nyelven tanuló hallgatói összlétszám viszonylag stabil. Más megfogalmazásban: a „demográfiai hullámvölgy”, mely az elmúlt évtized szakmai és társadalmi nyilvánosságában egyféle evidenciaként fogalmazódik meg, egyelőre (?) nem érte el felsőoktatásunkat. A jelenség alapos tanulmányozása minden bizonnyal „megérne egy misét”, s okai kétségtelenül ez esetben is több tényező együttes hatásában keresendők. Ilyenek lehetnek például: az erdélyi magyar felsőoktatás expanziója, kínálatának növekedése (több helyre „jut el” az egyetem, s talán olyanok is részt vesznek a felsőoktatásban, akik egyébként ezt nem tennék); az elmúlt két évtizedben a magyar fiatalok körében is trenddé vált „többdiplomázás” (párhuzamosan vagy egymást követően több egyetemi alap- vagy mesterszak elvégzése); a magyar egyetemi hálózat regionális szétfejlődése eredményeként a nem frissen érettségizett korosztályok részvétele az egyetemi képzésben; a nem romániai magyar hallgatók jelenléte az erdélyi felsőoktatásban. (Az anyaországi

10 „A partiumi és a székelyföldi tömb [...] az országos trendekhez viszonyítva csak mérsékelt népességcsökkenést szenved el. [...] Szintén igen lényeges, hogy ebben a két régióban a magyar anyanyelvűek arányának a növekedése a legvalószínűbb forgatókönyv.” Népesedési perspektívák Erdélyben: 2011–2031. A magyar anyanyelvűek számának és arányának várható alakulása. *Erdélystat statisztikák*, 2019. április 23. Letöltés helye: www.statisztikak.erdelystat.ro; letöltés ideje: 2020. január 7.

hallgatók az elmúlt néhány esztendőben hangsúlyosabban jelentek meg a romániai magyar nyelvű képzésekben, több szak esetében éppen a magyarországi felsőoktatási változások – felvételi pontrendszer, tandíj-kötelezettség bevezetése – eredményeként. Persze nincs szó tömegjelenségről, ám egy tízezres nagyságrendű erdélyi magyar egyetemista populáció esetében a százas nagyságrendű „külső” hallgatói részvétel is szignifikáns lehet a demográfiai csökkenés számszerű ellensúlyozásában.

És még egy utolsó gondolatkör, mely ezúttal nem a fenti adatsorok elemzésével, ámde felsőoktatásunk igen fontos jelenségével, kihívásával, jelesül a román nyelvi kompetenciákkal kapcsolatos. Az erdélyi magyar oktatáspolitiká (mely nyilvánvalóan a kisebbség- és nemzetpolitikának is egyik eszköze) az anyanyelvű oktatási hálózat szükségességének, a minőségi szakmai képzés megvalósításának finalitását – többek között – mindig is az erdélyi magyarság szülőföldi megmaradásában jelölte meg. Kisebbség- és oktatáspolitikai dokumentumaink (legyenek azok akár szakmai, akár politikai berkekben fogantak), önálló oktatási intézményeink alapító iratai és küldetésnyilatkozatai ezt a célkitűzést *expressis verbis* is megfogalmazták (így például az önálló magyar intézményekként működő felsőoktatási intézményeink – EMTE, PKE, PTI – chartái is). A megmaradásnak – és erről csak az utóbbi néhány évben kezdtünk el hangsúlyosabban beszélni – az egyik kétségtelen „furcsasága”, hogy Romániában ezt csekély, vagy csak igen korlátozott mértékben lehet úgy megtenni, hogy nem rendelkezünk az eredményes megmaradás egyik eszközével: a többségi nyelvi kompetenciákkal. 1989 után jó ideig nem is igazán volt elegáns dolog Erdélyben ezekről a kérdésekről beszélni, bár nyilvánvaló, hogy ez a tényállás levezethető volt (s talán mind a mai napig levezethető) az erdélyi ember, a kisebbségi magyar „pszichológiájából”. Ma már viszont evidens, hogy a román nyelvi kompetenciák hiánya (oktató emberként olykor még az eme kompetenciák elsajátításával kapcsolatos tudatos ellenszegülést is tapasztalom) éppen a megmaradás szempontjából kontraproduktív. Hogyan lehetséges például úgy a megmaradás, hogy a munkaerőpiac 80–90%-ban, éppen a román nyelv megfelelő ismerete hiányában, bezárul fiataljaink előtt? És a jelenség tekintetében még mélyebbre is áshatunk: kiváló erdélyi szociológusok hívták fel az elmúlt években arra is a figyelmet, hogy például szignifikáns összefüggés van a többségi nyelv ismerete és az erdélyi magyar fiatalok bérezési szintje között (a román nyelvtudás mértéke egyenesen arányos a kereseti szinttel).¹¹ Úgy gondolom tehát, hogy oktatás-, ezen belül pedig felsőoktatás-politikánknak az elkövetkező években, évtizedekben igen fontos célja kell legyen a többségi nyelvi kompetenciák fejlesztése is.

11 Lásd pl. Csata Zsombor: *Economy and Ethnicity in Transylvania*. In: Bárdi Nándor – Horváth István – Kiss Tamás – Székely Gergő István – Toró Tibor (eds.): *Unequal Accommodation of Minority Rights. Hungarians in Transylvania*. Palgrave Politics of Identity and Citizenship Series: 2018. 345–368.

Összegzésképpen tehát – amint azt a tanulmány elején is jeleztem, a teljesség igénye, valamint a felvetett problémák valamiféle fontossági sorrendjének felállítása nélkül – jól körvonalazhatóak azok a kiemelt problémák és kihívások, melyekkel a romániai magyar nyelvű felsőoktatás rövid- és középtávú stratégiáinak alakítása során feltétlenül számolni szükséges, s ugyanakkor az ezekre adott válaszok kétségkívül meghatározóak lesznek egyetemi oktatási hálózatunk jövője és határfoka tekintetében. Az erdélyi magyarok lélekszámának további csökkenése olyan tény, mely nem a „csodavárás”, hanem az oktatáspolitikai realizmusát követeli meg (például a képzéseink területi-regionális eloszlásában, a korábbiakban már elemzett székelyföldi egyetemi kínálat átgondolásában, bővítésében (?), az erdélyi szintű szakstruktúra újraelakításában, racionalizálásában). Átfogó elemzést igényel a romániai magyar fiatalok országos átlaghoz viszonyított alulreprezentáltsága, mint ahogyan az a tényállás is, hogy adott esztendő érettségiző korú magyar fiataljainak csupán mintegy 25%-a lép be a magyar nyelvű felsőoktatásba. Ez utóbbi vizsgálatnak olyan tényezőkkel szükséges számot vetnie, mint például a hiányos magyar nyelvű képzési kínálat (lásd „hiányszakok”), s az ezzel összefüggésben (is) kialakult torz szakstruktúra (bizonyos keresett, piacosabb vagy adott esetben alacsony költségekkel működtethető szakok párhuzamos megléte, szemben néhány közösségi szempontból is fontos, nehezebben indítható és jelentős erőforrás-ráfordítást igénylő magyar nyelvű szak hiányával), de ugyanilyen elemzést igényel az érettségiző-korú magyar generációk tanulmányi és érettségi eredményeinek elmaradása román nyelvű generációtársaikéhoz képest. A felsőoktatási alulreprezentáltság kérdésében természetesen továbbra is fennálló, ezúttal nem szakmai, hanem politikai és érdekérvényesítő eszközöket igénylő szempont a román állam ellenszegülése bizonyos (román nemzeti-, de akár intézményi „monopóliumoknak” tartott) magyar nyelvű szakok elindítása, engedélyezése viszonylatában. A szülőföldön való értelmes és egzisztenciális értelemben méltó tevékenykedés, ha úgy tetszik, a megmaradás egyik fontos előfeltételét jelentő román nyelvi kompetenciaszint növelése a másik egyértelmű kihívása közösségi, nemzeti, oktatási stratégiáinknak, egy olyan kérdés, mely viszont komplex, köz- és felsőoktatási intézkedések szinergiáját kívánja meg. Az elmúlt közel egy évtized mára már akuttá vált további kihívása a romániai magyar nyelvű orvoscépzés helyzete, melynek megoldása nyilvánvalóan legalább annyira szakmai-képzési, mint nemzeti közösségi, politikai, jogérvényesítési feladat. Az elmúlt időszakban egyre evidensebbé és látványosabbá vált a marosvásárhelyi magyar nyelvű orvosi képzés szakmai, nyelvi és intézményi feltételeinek térvessztése (a MOGYTTE egyik vezető magyar professzora egy budapesti szakmai egyeztetésen úgy fogalmazott, hogy a magyar képzés tekintetében a jelen nem a halál előtti közvetlen, hanem egyenesen a halál utáni állapot...), s a magyar tagozat eme ellehetetlenítése kapcsán ma már joggal tehető fel

a kérdés: egyáltalán beszélhetünk-e még magyar nyelvű orvosképzésről Marosvásárhelyen? Az akut helyzet, a magyar tagozat konszolidálására irányuló sorozatos törekvések kudarcai, a MOGYTTE kontextusához fűződő lehetőségek kilátástalansága értelemszerűen eredményezte azt, hogy előtérbe kerültek a jelenlegi intézményi status quóval leszámoló, alternatív megoldásokra irányuló scenáriók, például az olyanok, melyek az erdélyi magyar magánegyetemi hálózat biztosította lehetőségektől remélik a kérdés holtpontról való elmozdítását. Gyakorta előforduló okfejtés manapság például az, hogy eljött az ideje a magyar nyelvű orvosképzés megvalósításához fűződő paradigmaváltásnak, valahogyan azzal analóg módon, ahogyan a 2000. évben a sorozatos kudarcokat maga mögött tudó önálló állami magyar tudományegyetem ügye a Sapientia EMTE (illetve az önálló magyar magánegyetemi hálózat) létrejöttében konkretizálódott. És végül, de korántsem utolsó sorban, eme gondolatmenet rávilágít a romániai magyar felsőoktatás, de tágabb értelemben az erdélyi magyar kisebbség elmúlt harminc esztendejének legállandóbb, s egyben legismertebb kihívására is: az önálló, állami támogatású magyar tudományegyetem szükségességének kérdésére. A romániai magyar kisebbség eme törekvése az 1959-es egyetemegyesítés (valójában a kolozsvári Bolyai Egyetem, és ezáltal az önálló romániai magyar felsőoktatás felszámolása) előzményeire utal vissza, s az 1989-es rendszerváltást követő periódus egyértelmű örökzöldjeként minősíthető: olyan cél, törekvés, jogkövetelés, melyről sem a nemzet-, sem pedig az oktatáspolitikai nem kíván lemondani. Amennyiben viszont ez – teljességgel helytálló módon – így van, annyiban a 21. század elejének romániai magyar felsőoktatási realitásai, a kialakult felsőoktatási hálózat nem kis feladatokat ró a teljes spektrumú, román állam által finanszírozott magyar nyelvű felsőoktatás megvalósításán munkálkodó szakmai és politikai szereplőkre.